

SVETONÁZOROVÁ A PRACOVNÁ VÝCHOVA V SYSTÉME KOMUNISTICKEJ VÝCHOVY

LUKÁŠ JÁN VEVERKA

„Budeme naďalej rozvíjať výchovu k uvedomenému socialistickému vzťahu k práci. Socialistický človek sa formuje tam, kde sa učí a pracuje. Aktívnu výchovnú silou a dôležitým faktorom formovania socialistického človeka je pracovný kolektív.“

Zo Správy o činnosti KSČ a vývoji spoločnosti prednesenej G. Husákom na XV. zjazde KSČ.

I

Svojím pôvodným určením je človek prírodnou bytosťou. Skutočnosť vystupuje pred ním ako predmet životnej aktivity a on sám ako predmet pôsobenia prírodných síl. Marx kritizoval Feuerbachovo chápanie človeka len ako „zmyslový predmet“ a chápanie skutočnosti ako púhy objekt nazerania. Kvalitatívne nový pohľad marxizmu spočíva v tom, že prax včlenil priamo do spôsobu ľudského bytia. Ľudská prirodzenosť sa z tohto aspektu prejavuje ako špecifická časť predmetnej skutočnosti, nadaná vedomou aktívnou subjektivitou. Skutočnosť preto existuje nielen ako objekt pred človekom, ale i ako zážitok vo vnútri subjektivity človeka, ako zážitok, ktorý je dôsledkom aktívneho vplyvu človeka na skutočnosť prostredníctvom tvorivej práce.

V tejto súvislosti Marx charakterizoval prácu ako proces medzi človekom a prírodou, v ktorom človek svojou pracovnou činnosťou sprostredkúva, reguluje a kontroluje výmenu látok medzi sebou a prírodou. Preto je práca večnou a prirodzenou podmienkou človeka, je definujúcim znakom všetkých jeho foriem a historických stupňov. Je vedomou účelnou činnosťou. Nie je púhou premenou toho, čo dáva príroda, ale je realizáciou vedomého účelu, ktorý — ako zákon — určuje celý spôsob a charakter činov pracovníka, ktorý mu musí podriaďovať svoju vôľu. Marx zdôrazňuje, že práca má finálny charakter: na konci pracovného procesu vychádza výsledok, ktorý tu bol už na jeho začiatku v ľudskej predstave — ideálne. Práca je teda činnosť subjektívne inšpirovaná a sprostredkúvaná cieľavedomým úmyslom v ľudskej hlave. Vytvorila nielen človeka, ale aj celý svet človeka. Nie je iba procesom, v ktorom sa materiálny svet subjektivizuje — stáva sa ľudským prostredím. Je to súčasne proces, v ktorom sa prejavuje sama podstata človeka.

Anton Semjonovič Makarenko formuloval myšlienku, že práca bola vždy základom ľudského života a základom pre vytvorenie blahobytu ľudského života a kultúry. Preto aj vo výchove k vedeckému svetonázoru musí byť práca jedným z najhlavnejších prvkov. Zároveň však zdôrazňuje, že „práca bez súbežne prebiehajúceho vzdelania, bez súbežnej politickej a spoločenskej

výchovy neprináša výchovný úžitok, je neutrálnym procesom. Práca ako výchovný prostriedok je možná len ako časť všeobecného systému.“ [1, s. 72—73]

II

Myšlienky Karola Marxa i A. S. Makarenku svojim bohatým obsahom naznačujú, že pojem pracovná výchova v širšom slova zmysle (študijná-učebná práca, vedeckovýskumná práca, práca v SZM a v iných masových organizáciách, lektorská činnosť, práca v rámci študentskej vedeckej odbornej činnosti, *ale najmä iniciatívna a aktívna telesná práca akéhokoľvek druhu, výrobná práca, verejnoprospešná práca, domáca práca, svojpomocná práca, rôzne druhy praxe a pracovné vyučovanie*) je neoddeliteľne spätý s komunistickou výchovou ako logicky konzekventným systémom. Vychádzajúc z konkrétnych úloh vo výchovnej práci, možno sa však zamerať špeciálne na ňu, pretože preniká do všetkých zložiek komunistickej výchovy, zvyrazňuje cieľ komunistickej výchovy mládeže, najmä vysokoškolskej.

Pracovná výchova nemôže mať zmysel sama v sebe, je však východiskom úsilia ľudí. Vo výchove vysokoškolskej mládeže, ktorá po skončení štúdia vstupuje do pracovného procesu (do praxe, do práce), sa končí výchova k práci a nasleduje konkrétny výkon práce, ktorý sme výchovou sledovali. Výchova k práci na vysokej škole vedie študentov k uvedomeniu si (i prežitiu) toho, že tvorba materiálnych a duchovných hodnôt sa stáva faktorom ich seberealizácie v spoločnosti.

Pracovnou činnosťou na vysokej škole i perspektívou budúceho pracovného zadelenia si študent uvedomuje a precifikuje skutočnosť, že sa stáva spolutvorcom seba samého. Po tomto uvedomení nie je len pasívnym objektom výchovných vplyvov, produktom socio-psychologických vzťahov vytvorených vysokoškolským prostredím. Stáva sa osobnosťou, ktorá nielen poznáva fakty, teórie a hypotézy, ale ich dokáže transformovať do spoločensky použiteľných foriem, do praxe budovania socialistickej spoločnosti a komunistickej spoločnosti.

Práca pre túto spoločnosť sa už počas štúdia — práce na vysokej škole — stáva základným princípom jeho života, v nej nachádza zmysel svojho individuálneho bytia, zmysel života. Tvorivá, uvedomelá práca mu prináša uspokojenie, radosť, šťastie. Prispieva k systematickému, dôslednému, kauzálnne zdôvodnenému mysleniu. V rôznych formách práce na vysokej škole i v rámci verejnoprospešnej práce si vysokoškolák vytvára dialektickú, vedeckú metódu myslenia. Učí sa poznávať a meniť skutočnosť. Osvojuje si tvorivé myslenie, riadi sa Marxovou zásadou, že dialektika je veda revolučná, ktorá sa pred nikým neskláňa a ktorá neuznáva nijakú autoritu mimo autority vedeckého dôkazu. Iniciatívna telesná a duševná práca upevňuje jeho odvahu, intelekt, podnikavosť a fantáziu. Vytvára z neho uvedomelého, kriticky mysliaceho občana, budovateľa socialistickej spoločnosti. Tvorivou prácou pre spoločnosť si upevňuje vieru vo svoje vlastné schopnosti, stáva sa človekom skromným i sebavedomým, ktorý je schopný do dôsledkov plniť svoje pracovné povinnosti a pomáhať iným. Zbavuje ho recidív malomeštiackeho, plazivého, zákerného, bojácneho, epigónskeho i ľahostajného myslenia a formuje u neho vedecké — marxisticko-leninské, originálne, tvorivé, kritické, revo-

lučné myslenie. K takémuto mysleniu by nemohol dospieť len izolovanými, abstraktnými úvahami.

Sociologický prieskum, ktorý sme uskutočnili v novembri 1976 u poslucháčov tretích ročníkov Pedagogickej fakulty v B. Bystrici a na Vysokej škole lesníckej a drevárskej vo Zvolene, jednoznačne potvrdzuje, že samostatná produktívna i učebná práca má popri osobnostiach vynikajúcich vysokoškolských učiteľov najväčší vplyv na formovanie ich svetového názoru. Umožňuje im samostatne formulovať závery a ich správnosť overovať vlastnou činnosťou. Vedie ich k iniciatívnemu, tvorivému uskutočňovaniu a uplatňovaniu záverov XV. zjazdu KSČ a nie iba k ich púhemu citovaniu. Samostatne vykonávaná práca ich vedie nielen k opakovaniu tzv. oficiálnych stanovísk, ale k ich tvorivému uplatňovaniu v konkrétnych podmienkach práce na vysokej škole.

Cieľom komunistickej výchovy na vysokej škole je formovať všestranne rozvinutú osobnosť, ktorá si získa prirodzenú autoritu na budúcom pracovisku iba vtedy, keď prácu inžiniera, lekára, učiteľa, verejného pracovníka bude vykonávať s láskou a oduševnením. Vysokoškolák si už počas štúdia má uvedomiť, že v akomkoľvek odbornom pracovnom zaradení nemôže pôsobiť len ako izolovaný špecialista, že nesmie podľahnúť Marxom kritizovanému „profesionálnemu idiotizmu“, ale musí pôsobiť ako všestranne rozvinutá osobnosť, ktorá v rôznorodej špecializovanej organizátorskej, výchovnej činnosti i v riadiacej činnosti uplatní šírku a hĺbku svojej osobnosti.

Cieľom komunistickej výchovy na našich vysokých školách je sformovať osobnosti s vedeckým svetonázorom, podľa ktorého sa môžu orientovať i v najzložitejších pracovných, politických a životných situáciách. Ak si v praxi osvojí vedecký svetonázor, bude schopný „správne vidieť, chápať a naznačovať blízke i ďaleké perspektívy. A keď si to všetko uváži, človek spevnie, stane sa imúnnym voči drobným osobným, ale i voči veľkým životným úderom.“ (2, s. 50)

Vedecký svetonázor sa utvára v živote, v konkrétnej práci a pri získavaní vedeckých poznatkov. Jedným z najdôležitejších znakov vedeckého svetonázoru má byť presvedčenie, že človek sa vyvinul na báze výrobnjej, pracovnej činnosti, ktorá v sebe zahŕňa neoddeliteľnú jednotu telesnej a duševnej práce. I súčasný pokrok ľudstva ako rodu je závislý od práce. Odstrániť prácu, to by v konečných dôsledkoch znamenalo postupnú degeneráciu ľudstva ako rodu a jeho znovusplynutie s prírodou.

Preto pri svetonázorovej výchove poslucháčov vysokých škôl treba dbať dôsledne na to, aby vedecký svetonázor nechápali iba ako abstraktnú metódu myslenia, ako nejakú autonómnú syntézu, budovanú len na teoretických zovšeobecneniach, ale ako dôsledok pracovnej, výrobnjej činnosti človeka. Vysokoškoláci si tak uvedomujú, že v konečnom dôsledku všetky filozofické svetonázorové zovšeobecnenia vznikli v procese tvorivej práce a ich najvlastnejším poslaním je spätne usmerňovať tvorivú prácu človeka.

Vysokoškolskí učitelia, bez ohľadu na to, či vyučujú disciplíny marxizmu-leninizmu alebo predmety prírodovedné či spoločenskovedné, mali by svetonázorovú výchovu chápať ako dialektickú jednotu niekoľkých zložiek, ktorých spoločným menovateľom je akčná zložka, ktorej eminentným prejavom je pracovná činnosť.

Vychádzajúc z princípu dialektickej jednoty pracovnej a svetonázorovej

výchovy, ide nám o pohľad, ktorý by svet nielen zobrazoval, ale ktorý by bol základom jeho zmeny v zmysle Marxovej tézy: „Filozofi svet len rôzne vysvetľovali, ide však o to, aby sme ho menili.“ (3, s. 423) Aktívnu a cieľavedomú premenu sveta môže úspešne realizovať iba človek s vedeckým svetonázorom.

Vedecký svetonázor však nemožno redukovat iba na kognitívnu zložku. Ona sama, vzatá izolovane, vyčerpáva iba časť rozsahu pojmu vedecký svetonázor. Úzky špecialista vo fyzike, chémii, biológii, histórii, ale i filozofii nespĺňa podmienky, ktorými sa charakterizuje pojem vedecký svetonázor. K tomu, aby bol nositeľom vedeckého svetonázoru, má byť i vedeckým ateistom. Ateizmus mu však organicky vyplynie nielen z vedeckého chápania sveta, ale i zo skúseností jeho pretvárania prácou. Neodmysliteľnou zložkou vedeckého svetonázoru je akčná, tvorivá, pretvárajúca zložka, ktorá zahrňuje základné morálne kvality človeka, nositeľa vedeckého svetonázoru. Najdôležitejšou morálnou kvalitou človeka je vzťah k práci. Nejde iba o to, aby sme svet, skutočnosť poznali, ale aby sme ju zároveň menili. Nestačí byť iba špecialistom alebo iba ateistom. Človek s vedeckým svetonázorom musí byť i dobrým pracovníkom, robotníkom, študentom, vedcom. Človek, ktorý nemá rád prácu, môže mať obdivuhodnú sumu poznatkov, ale nebude mať vedecký svetonázor. Ten vyžaduje mimo zložky kognitívnej a ateistickej i zložku akčnú, tvorivú, zložku jednoty teórie a praxe. Nestačí, aby sme študentov viedli iba k osvojovaniu poznatkov. Je zároveň nutné, aby sme ich viedli k schopnosti vykonávať to, čo sa naučili teoreticky i v praktickom živote. Transfér poznatkov do praktickej činnosti je teda podmienkou i konečným verifikátorom vedeckého svetonázoru.

Za podstatu vedeckého svetonázoru i racionality vôbec nemožno považovať izolovaný stav čisto teoretického uvažovania, ktoré sa uskutočňuje v stave kludu, pasivity. Vedecké svetonázorové kvintesencie nevznikajú v izolovanej kludovej špekulácii a subjektivistickej sebareflexii. Podstata racionality a svetonázorových záverov je v konaní, v činnosti. „Bez práce, bez boja knižná znalosť komunizmu a komunistických brožúr i diel nestojí za nič, lebo by ďalej ostávala stará priepasť medzi teóriou a praxou, tá stará priepasť, ktorá bola najodpornejšou črtou starej buržoáznej spoločnosti.“ (4, s. 7) Marxistická filozofia svojím princípom vývinového dynamizmu vedie mládež k vývinovému a činnému chápaniu svetonázoru. Vedecký svetonázor nemožno chápať ináč ako činný vývin. Niet raz navždy daného svetonázoru, ktorý by sa nedoplňoval a nemenil. Filozofia tvorí iba kostru vedeckého svetonázoru, trvalé princípy. Tieto sa však neustále dopĺňajú zároveň s rozvojom vedy, s rozvojom spoločensko-triednej praxe i individuálnej skúsenosti ľudí. Vedecký svetonázor si neosvojil človek, čo iba ukončil nejakú formu vzdelávania (maturita, vysoká škola, vedecká hodnosť), ale skôr ten, čo sa neustále kontaktuje s najnovšími vedeckými poznatkami, ktorý nežije iba z toho, čomu sa pred rokmi naučil, ale myslí v trendoch súčasného vedeckého poznania a spoločensko-politickej triednej praxe. Vedecký svetonázor si má poslucháč osvojovať ako otvorený systém, pohotovo absorbujúci nové vedecké poznatky i vlastné skúsenosti nadobudnuté prácou a životom.

Základnou črtou vedeckého svetonázoru poslucháčov vysokých škôl má byť pochopenie skutočnosti, že bez pracovnej činnosti, pracovných návykov a zručností, schopnosti permanentne realizovať dialektický princíp jednoty

teórie a praxe nemožno vybudovať socialistickú a komunistickú spoločnosť.

Výrobná prax, ako aj ostatné formy spoločenskej praxe: politicko-organizátorská prax, lektorská činnosť, vedeckovýskumná prax, výchovnovyučovacia prax i verejnoprospešná a svojpomocná telesná i duševná práca tvoria dialektickú jednotu spoločensko-historickej praxe. Ona má zakoreniť vo všetkých dimenziách osobnosti poslucháča vysokej školy, má sa stať integrujúcim činiteľom všetkých zložiek jeho svetového názoru. Má sa stať zmyslom jeho štúdia.

Pracovná výchova študentov je zatiaľ mnohými teoretikmi nedocenená. Mnohí zabúdajú na skutočnosť, že i vtedy, keď je nedôsledne a nesystematicky organizovaná, pretože sa zďaleka nedoceňuje jej význam, tvorí imanentnú zložku racionality a svetonázorových konklúzií vzdelaných ľudí. Systematické a cieľavedomé uskutočňovanie pracovnej výchovy ako dôležitej zložky komunistickej výchovy však zaručuje tvorbu solídnych reálnych svetonázorových kvintesencií u všetkých študentov. Základnou úlohou pracovnej výchovy vysokoškolákov je vypestovať kladný vzťah k práci, a to tak telesnej, ako aj duševnej, rozvíjať pracovné schopnosti, naučiť technike a kultúre práce, jej racionálnemu chápaniu. Vysokoškoláci by v pracovnej výchove mali nadobudnúť znalosti zo základov najdôležitejších výrobných procesov, získať zručnosti a návyky v používaní nástrojov a strojov. Pracovná výchova ich má viesť k zodpovednosti za zverenú úlohu, naučiť ich, aby si v práci vytyčovali reálne ciele, aby kolektívne mysleli, cítili a konali, aby sa im práca stala potrebou a návykom, ktorý vedie ku komunistickému, vedeckému svetonázoru.

V pracovnej výchove vysokoškolákov má významnú úlohu najmä telesná verejnoprospešná práca. Jej význam i v podmienkach práce našich československých vysokých škôl neustále stúpa. Plní funkciu najmä eticko-formatívnu. Značný význam má však i jej funkcia produkcie materiálnych hodnôt. Odstraňuje jednostranné a jednotvárne slovné formy výchovy a vedie k mnohostrannej individuálnej i kolektívnej činnosti. Naplňa konkrétnym obsahom našu komunistickú zásadu, že práca je vecou cti, slávy a hrdinstva.

LITERATÚRA

1. MAKARENKO, A. S.: Izbrannyje pedagogičeskije proizvedenija. Moskva 1946.
2. KALININ, M. I.: O vospitanii i obučenii. Izbrannyje statii i reči. Moskva 1957.
3. MARX, K.: Thesys o Feuerbachovi. Praha 1950.
4. LENIN, V. I.: K mládeži. (Prejav na III. všeruskom zjazde Komunistického zväzu mládeže Ruska 2. októbra 1920.) Praha 1952.